

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.2.1/25>**Мустафаєва Н. Дж.**<https://orcid.org/0009-0002-6797-200X>

Бакинський державний університет

РОЛЬ ДОМІВНОГО ФАКТОРУ У ЗАСВОЄННІ МОВИ

Головною метою статті є науково-теоретичне обґрунтування сімейно-побутової сфери як вирішального фактора у вивченні мови та представлення цього середовища (сфери) як основного соціального контексту, в якому реалізується вроджена мовна здатність.

Зазначається, що початковим і найпліднішим соціальним середовищем для реалізації вродженої компетенції у вивченні мови є сімейно-побутове середовище. Таким чином, у цьому середовищі дитина оточена біологічною, психологічною та соціологічною турботою та поступово засвоює рідну мову, спираючись на досвід батьків (дорослих).

Основним методом, використаним у статті, є описовий метод. Крім того, були використані також теоретико-аналітичні, соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи.

Вперше в азербайджанській лінгвістиці з'ясовано та обґрунтовано зв'язок між вродженою мовною здатністю та процесом засвоєння мови за допомогою різних схем. Зазначено, що сімейно-побутове середовище представлено як «перехідна зона» у вивченні мови, і з цього аспекту зв'язок норми та аномалії пояснено в новому контексті. Сімейно-побутове середовище розглядалося не лише як місце, де опановується мова, але й як основна соціально-психологічна платформа, де формується мовна ідентичність.

На завершення було зазначено, що сімейно-побутове середовище не лише реалізує мовну компетенцію дитини та навчає її таємницям рідної мови, але й формує особливий сімейно-побутовий стиль, який лежить в основі всіх функціональних стилів літературної мови. Зазначається, що дитина отримує перші уроки засвоєння мови в сім'ї, набуває першого досвіду в сім'ї, і після проходження першої школи засвоєння мови вона вступає в підлітковий вік, і цей віковий період відкриває нові можливості для розвитку її «мовної ідентичності». Підкреслюється, що ці можливості проявляються як у хронологічній послідовності, так і одночасно. Бувають випадки, коли особливий талант проявляється раніше, у більш ранньому віці, але «освоєння мови» – це біопсихосоціологічний процес, у якому взаємозв'язки норми та аномалії відбуваються не прямолінійно, а радше з ваганнями. Зазначається, що людина, яка опановує мову з дитинства, після соціалізації потрапляє в соціальну спрямованість мови, не лише користуючись можливостями, які вона надає, але й змушена рахуватися з її перевагами.

Ключові слова: мовна компетенція, мовне середовище, сімейне життя, соціальний, біологічний, психологічний, норма, аномалія, прагматичний, сім'я, суспільство, універсальний, менталітет.

Постановка проблеми. Хоча біологічні та психологічні аспекти засвоєння мови зумовлені абстрактними факторами, фактори, що визначають соціологічний аспект, є досить специфічними, одним з яких є фактор сімейного життя. Само собою зрозуміло, що цей фактор тісно пов'язаний з фундаментальними аспектами мовної компетенції або здібностей (біологічними, психоло-

гічними), але сімейно-побутові стосунки являють собою своєрідний перехід між біологічним та соціологічним у розвитку мови у дитини. Тут другий аспект є, якщо можна так сказати, прямим продовженням першого. Попередні дослідження показали, що сімейне середовище та виховна поведінка батьків вдома відіграють важливу роль у засвоєнні мовою дітьми. Використання мови

в сімейному середовищі, стосунки між батьками та дітьми та соціокультурне середовище безпосередньо впливають на формування мовних навичок [Wu, 2025; Christina, 2025; Li, 2025; Jackson, 2023; Frontiers, 2024].

Головна мета статті – науково та теоретично довести сімейно-побутову сферу як вирішальний фактор у засвоєнні мови та представити це середовище (сферу) як основний соціальний контекст, у якому реалізується вроджена мовна здатність.

З'ясовано зв'язок між вродженою здатністю до мови та процесом засвоєння мови, а відмінності обґрунтовано за допомогою схем. Сімейно-побутове середовище представлено як «перехідну зону» у засвоєнні мови. З цього аспекту взаємозв'язок норми та аномалії пояснено в новому контексті. Сімейно-побутове середовище розглядалося не лише як місце, де опановується мова, але й як основна соціально-психологічна платформа, де формується мовна ідентичність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Національна енциклопедія Азербайджану» визначає поняття сім'ї наступним чином:

«Невелика група, заснована на шлюбі або кровному спорідненні. Члени сім'ї пов'язані один з одним побутовою єдністю, моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Оскільки шлюб і батьківство легітимізуються моральною та правовою єдністю та отримують суспільну та державну підтримку, сім'я виступає як соціальний інститут» [1, с. 228].

В енциклопедії серед «основних видів функцій, що відповідають життєдіяльності в сучасній сім'ї»; 1) репродуктивна, 2) освітня, 3) побутова, 4) економічна, 5) первинний соціальний контроль тощо, не згадується функція мовного спілкування або, іншими словами, функція засвоєння мови новим поколінням. Причина цього, безсумнівно, полягає в тому, що ні існуючі звичаї, ні закон ніколи не висували такої вимоги до сім'ї. Однак у спеціальній статті Національної енциклопедії під назвою «Сімейне виховання» зазначається, що «головне та загальне завдання сімейного виховання — підготовка дітей до життя в сучасних соціальних умовах, а його більш конкретне та обмежене завдання – прищепити їм знання, навички та звички, необхідні для нормального формування особистості в сімейному середовищі» [1, с. 229]. Це означає, що з перших днів їхнього народження батьки несуть як моральну, так і юридичну відповідальність за розвиток мовленнєвих та мовних навичок малюка в будь-якому випадку. Сама сім'я, будучи органічною частиною су-

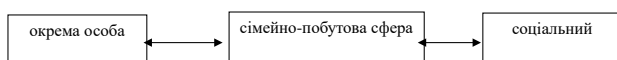
спільства з усіма його етносоціальними особливостями, формує дитину в лабораторії «малого суспільства», природно готуючи її до «великого суспільства». Фактично, процес засвоєння мови вивчається, як правило, поза сімейно-побутовим фактором, що зовсім не пов'язано зі спробою заперечити роль цього фактора. Мета полягає в тому, щоб відокремити проблему від якихось додаткових або периферійних деталей, забезпечити більш конкретний підхід до неї. Однак, після такого прямого підходу чи погляду, необхідно також враховувати певні деталі, найважливішою з яких, на нашу думку, є сімейно-побутове середовище, що оточує немовля. Звичайно, яким би складним не було пояснення вродженої мовної компетентності як феномену, опис процесу її реалізації не можна вважати менш складним. Спостереження американських, німецьких та французьких психолінгвістів протягом багатьох років за процесом розвитку мови дітей підтверджують, що, хоча процес розвитку мови створює враження прямого «продукту» чи «результату» вродженої мовної компетентності, важко безпосередньо схематизувати чи змодельовати розглянутий зв'язок. Вражає те, що немовля прагне до взаємин дії-реакції з дорослими, які контактують з ним, насамперед з матір'ю, і досить послідовне в цих спробах [2, с. 151]. Це невербальне спілкування є першим етапом соціалізації немовляти, а точніше, розвитку від біопсихологічного феномену до психосоціологічного феномену, який відбувається саме в сімейно-побутовому контексті. Роль матері в поступовому переході немовляти від жестово-рукових знаків до звукових знаків є винятковою. Як зазначав американський психолінгвіст К.С. Брунер, «послідовні пояснення матері навмисних значень» надають вирішальну допомогу дитині, яка перевіряє мовленнєві знаки. «Саме тому, що правила граматики аналогічні правилам руху та уваги, вроджена мовна компетентність реалізується саме в цих стосунках між батьками та немовлям. Надзвичайна щирість цих стосунків, їхня надзвичайна чутливість та їхня «вирішальна залежність від контексту, в якому відбувається спілкування», дають підстави для висновку, що сімейно-домашнє середовище є надзвичайно природним явищем у засвоєнні мови, іншими словами, у реалізації вродженої компетентності як індивідуально, так і в суспільному масштабі [2, с. 151-152].

Постановка завдання. Головною метою статті є науково-теоретичне обґрунтування сімейно-побутової сфери як вирішального фактора

у вивченні мови та представлення цього середовища (сфери) як основного соціального контексту, в якому реалізується вроджена мовна здатність.

Зазначається, що початковим і найпліднішим соціальним середовищем для реалізації вродженої компетенції у вивченні мови є сімейно-побутове середовище. Таким чином, у цьому середовищі дитина оточена біологічною, психологічною та соціологічною турботою та поступово засвоює рідну мову, спираючись на досвід батьків (дорослих).

Виклад основного матеріалу. Саме сімейно-домашнє середовище має подвійний характер. Таким чином, з одного боку, це досить інтимна сфера, в якій окремі індивіди не соромляться демонструвати свої суб'єктивні інтереси, бажання та прагнення, а з іншого боку, це значною мірою соціальна сфера, яка повинна дотримуватися певних морально-етичних норм:

Так само, як сімейно-побутова сфера чи середовище не може бути повністю індивідуально-суб'єктивним, воно також не може бути повністю соціально-об'єктивним. Фактично, це найпридатніший, найродючіший «простір» для вроджених мовленнєво-комунікативних навичок, що впливає з цього. В азербайджанській просторіччі є таке прислів'я: Є розмова між будинком, є розмова між людьми. Тут йдеться про те, що те, що говорять у сім'ї, і те, що говорять у суспільстві, відрізняються одне від одного: мовленнєве спілкування в суспільстві підпорядковується суворішим морально-етичним нормам, сімейно-побутове середовище (дім) більш-менш вільне, тут батьки (дорослі) пізнають своїх дітей (молодших) ще до того, як вони можуть говорити, певною мірою поступаються їм та виправляють їхні недоліки. Однак суспільство, в принципі, не зобов'язане брати на себе таку місію. Звичайно, роль сімейно-побутового фактора в оволодінні мовою не така проста чи прямолінійна, як іноді уявляють. Складність проблеми більш очевидна в тому, що, як ми вже зазначали, ми шукаємо зв'язок між двома різними феноменальними поняттями – вродженою мовно-мовленнєвою компетенцією та процесом безпосереднього засвоєння мови. Тут найприродніший і водночас перший зв'язок, який спадає на думку, – це реалізація вродженої компетенції в «рідному середовищі». Тобто, дитина, народжена в сім'ї, що належить до тієї чи іншої нації, поступово засвоює рідну мову через природний хід процесів. Період цього засвоєння,

як і окремі етапи цього періоду, майже однакові у всіх народів. Той факт, що дитина засвоює або повинна засвоювати мову сім'ї, в якій вона народилася (по суті, сім'ї, що належить до тієї чи іншої нації), – це таке явище, яке стало ярликом в історії людського суспільства протягом тисячоліть, що ми з гордістю використовуємо вирази «рідна мова», «рідна мова», «мова батьківщини», «національна мова». Не ставлячи під сумнів це природне почуття гордості, яке проявляється у всіх народів світу без винятку (ми повернемося до цього питання пізніше), мусимо визнати, що вроджена мовна компетентність не підлягає закону етнічної чи національної спадковості (еволюції). «Відомо, що дитина може вивчити будь-яку мову в перші роки після народження, незалежно від того, якою мовою володіли її предки та батьки (чи то індоєвропейські мови, чи то тональна китайська, чи то 140-фонемні койсанські мови у Південній Африці)» [3, с. 76]. Автор цієї інформації продовжує, пишучи, що «існує два класичних підходи до того, як набувається мова: емпіричний та нативістський. Згідно з емпіричним підходом, мовна діяльність є результатом процесів навчання, що відбуваються в соціалізації, тобто людина засвоює мову з навколишнього світу через власний досвід. Нативізм, навпаки, виходить з того, що мовна діяльність генетично присутня в організмі людини, тобто вона є вродженою» [3, с. 76].

Однак поняття «генетичної присутності» тут слід розуміти в широкому, а не вузькому сенсі. Як зазначено у вищенаведеній цитаті, дитина може вивчити будь-яку мову залежно від середовища (сім'ї), в якому вона народилася, а не лише безпосередньо від матері чи батьків. Це також відображається в послідовності засвоєваних звуків мови. Згідно з дослідженнями Р. Якобсона, діти спочатку засвоюють звуки, спільні для всіх мов світу, а набагато пізніше вони набувають фонем рідної мови, які відрізняються від інших мов (мовна універсальність, або «людська мова» загалом)» [3, с. 79].

Експериментально підтверджено, що починаючи з третього тижня народження дитини, вона чує іноземні звуки разом із голосом власної матері [Veysallym, 2015: 77]. Яким би близьким і рідним не був голос її матері, дитина вирізняється особливою чутливістю до людей та їхніх голосів загалом, що підтверджує, що вона приходить у світ із універсальною людською долею щодо мови, навіть якщо вона належить до того чи іншого народу (етносу) з біологічної (спадкової) точки зору. Таким чином, після того, як дитина відкриє

очі на світ, до якої б сім'ї вона не потрапила, вона без труднощів розмовлятиме мовою цієї сім'ї.

Розглянемо іншу ситуацію, представлену численними прикладами: діти батьків, які належать до різних народів і є носіями різних мов, розвивають власну мову та мовлення. Вони все одно вибиратимуть... їхню орієнтацію відповідно до поточних умов чи потреб, тобто вони опановуватимуть будь-яку мову чи мови, які їм практично пропонуються в родині.

Можна запитати, що якщо немає психологічної чи психологічної перешкоди для засвоєння мови, відмінної від бажання новонародженої дитини чи від генетичних кодів, то чому поняттю «рідна мова» надається таке велике значення? На нашу думку, відповідь на це питання слід шукати не звертаючись до біопсихологічної, а саме до соціально-психологічної сторони поняття-уяви, пов'язаної з «сімейно-побутовим середовищем». Таким чином, відчуття приналежності до тієї чи іншої мови чи народу є не спадково-біологічним, а соціально-моральним почуттям. Мовно-знакові системи, які по суті нейтральні до будь-якої етнічної риси чи якості, можуть піднятися на метафоричний рівень саме тоді, коли вони набувають соціально-моральної цінності, будучи зіставленими з «душею народу» [4].

Той факт, що засвоєння мови відбувається саме в сімейно-побутовому середовищі, впливає на характер цього засвоєння. Цей вплив настільки значний, що ми змушені ще раз розглянути це питання в контексті протиставлення понять мовної компетенції людини та засвоєння мови. Сімейно-побутове середовище є рівною мірою етнографічним, а також соціальним. Тому процес засвоєння мови тут супроводжується засвоєнням певних ментальних характеристик. Тобто ми стикаємося зі зв'язком норми та аномалії, який водночас допомагає зрозуміти суть питання: з одного боку, універсальність здатності до засвоєння мови загалом, а з іншого – менталітет цього процесу засвоєння.

Парадокс питання полягає в тому, що мовна компетентність, яка має універсальний зміст, або не знає меж у універсальному масштабі – у тому сенсі, що дитина має потенціал говорити в будь-якій родині та будь-якою мовою – може бути реалізована лише в певній родині, в принципі, зазвичай, лише однією мовою. Це вимагає певного менталітету, а потім і прагматичного підходу до проблеми. Як відомо, «прагматичні відмінності між мовами підкреслюють важливість врахування культурних та соціальних контекстів під час вивчення мови та спілкування. Мови відрізняються не лише гра-

матикою та словниковим запасом, але й тим, як вони будують та сприймають мовленнєві акти, як контекст впливає на значення мови, і як соціальні та культурні норми визначають ввічливість та етикет» [4, с. 194]. Коли прагматичний підхід до будь-якого знаку в семіотиці, включаючи лінгвістичний знак, стверджується, що він «має на увазі зв'язок між знаком і означачем (людиною), то яким би конкретним не було тут поняття «знак», поняття «означальник (людина)» є настільки абстрактним. Перш за все тому, що, на відміну від універсальності знака, і навіть його технічної природи, означальник (людина) є органічним компонентом ментальної системи, яка сягає так глибоко, як та чи інша нація, від родини. Етноментальні цінності, які різні родини та народи набули протягом тисячоліть – до речі, поняття «мовна сім'я» або «мовні сім'ї» в науково-лінгвістичній літературі має термінологічне наповнення тією мірою, якою воно є метафоричним – мають настільки значний вплив на формування образу людини-людини, що цей образ можна вважати, у певному сенсі, продуктом цих впливів.

Не випадково в останні роки в порівняльному вивченні відмінностей між мовами увага приділяється не статичним, а динамічним моментам, іншими словами, мовленнєвим ситуаціям і актам, саме тут і виникає прагматичний підхід – техніка вивчення ставлення людини до мовного знаку у порівняльному порядку. Так, як об'єкти обрані динамічні мовленнєві категорії, такі як звертання [5], діалог [6], питальні речення [7] тощо, які, беручи своє «архаїчне коріння» саме з дитячих мовленнєвих моделей у сім'ї, зберігають свою початкову «наївність» навіть на найвищому рівні розвитку.

Звичайно, цілком очікувано, що така архаїчна та емпірична наївність знайде своє відображення і в тексті «Кітабі-Даде Горгуд». Видатний дослідник тексту К. Абдулла наводить як приклад такий епізод з епосу:

Газан-хан бере свого сина Уруза з собою на полювання, щоб навчити його, навчити. У цей час на них раптово нападають невірні... Уруз запитує батька: «Як називають ягі дію?»

Після того, як Казан-хан спокійно відповідає на це наївне запитання, поставлене всередині сім'ї, Уруз ставить друге, не менш наївне запитання: «Батьку, якщо вони вб'ють бегів-йігітів усередині, чи вони просять крові, чи подадуть вони до суду?»

Ці наївні питання дозволяють Автору (Деде Коркут) навчити огузьку молодь своїх не таких вже й наївних «уроки» [8, с. 183-184].

Само собою зрозуміло, що відкриття язика немовлям, іншими словами, реалізація його вродженої мовленнєвої здатності чи здібностей, є прагматичною подією. Таким чином, тут йдеться про засвоєння знака, спільного та зрозумілого для всієї родини-суспільства. У цієї події є дві сторони: 1) немовля, яке опановує мову, та 2) родина-суспільство, яке підтримує його в цьому процесі. Як видно, реалізація мовної компетенції неможлива без жодного з цих аспектів. Ці аспекти можливі не в абстрактному «просторі», який ми зазвичай називаємо «суспільством», а в благодатному середовищі-умовах, які містить поняття «сім'я».

Те, що розвиток мови по суті є прагматичним, також видно з того факту, що немовля опановує нейтральний універсальний та універсальний мовний знак на основі морально-етичного... «спектри», що належать до сімейно-побутового виховання. У якій би якості сім'я не представляла «рідну мову» (діалектно-мовленнєву, міжнародну, «змішану» тощо), дитина приречена сприймати її саме в цій якості. Тому спуск дитини (людини) з міжнародного рівня – з рівня, де мовна компетенція «генетично» визначена, до рівня, де вона (мова) практично засвоєна – є настільки антропоцентричною закономірністю, що без неї неможливо було б уявити «архітектуру» відносин мова – людина – суспільство.

В.П. Белия, автор підручника «Психолінгвістика», пише:

«Роль батьків у вивченні мови дитиною надзвичайно велика. Зрозуміло, що дитина не може повноцінно вивчити цю мову за відсутності мовного середовища» [9, с. 63].

Далі автор робить цікаве спостереження:

«Однак дивує, що батьки рідко виправляють граматичні помилки своїх дітей. Більше того, батьки з вищим соціально-економічним статусом роблять це частіше». Однак у більшості випадків вони виправляють своїх дітей лише тоді, коли їхні вирази не відповідають дійсності» [9, с. 63-64].

Наприклад, коли дитина каже: «Моя мама не хлопчик, вона дівчинка», батько/мати приймає це за правду. Однак, коли він/вона каже: «Дісней приходить до нас додому у вівторок», батько/мати заперечує: «Ні, ні. У п'ятницю». У психолінгвістичній літературі це називається «проблемою негативних доказів» [9, с. 64].

На нашу думку, зосередженість батьків на інформаційних помилках, а не на мовних помилках (аномаліях), зумовлена інерцією залишення місії засвоєння мови на малюка (той, хто говорить жестами) – це та сфера, де власні пошуки,

спроби та відкриття дитини повинні створювати впевненість у собі. Допомога з правильністю тієї чи іншої інформації не виходить за межі звичайної інформативної допомоги.

В.П. Белия, поряд з «дитячою мовою», також розглядає поняття «батьківської мови». правильно показує, що коли батьки чи няні розмовляють з дітьми, вони зазвичай ставлять себе на їхнє місце, принаймні намагаються не відокремлюватися від них [9, с. 65], що впливає з необхідності створити своєрідний мовленнєвий комфорт для малюка, який починає говорити новою мовою.

Є також ряд інших особливостей «батьківської мови», серед яких особливий інтерес викликає те, що дорослі розмовляють з дітьми повільніше, більше роблять паузи, промовляють слова з логічним наголосом, звертають увагу дитини на моменти, які вони вважають важливішими тощо [9, с. 66].

Процес засвоєння мови займає настільки міцне місце в сімейному житті, що в етнографії та фольклорі багатьох народів навіть сформувалися спеціальні жанри. Наприклад, коліскові, порівняння, загадки, казки, ребуси тощо, створені азербайджанським народом, служать меті розвитку дитячого мовлення. Вони відображають досвід багатьох століть і виконують функцію усних підручників рідної мови. Фактично, сучасна сімейна педагогіка, або навчання, широко використовується в тих практиках минулих століть.

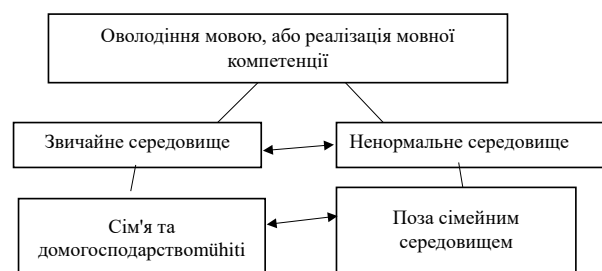
Як показано в психолінгвістичній літературі, ролі батьків у мовленнєвому вихованні дитини відрізняються одна від одної. «Дослідники вважають, що чоловіки (батьки, дідусі, вихователі) роблять це з меншою дитячою поведінкою, ніж жінки (матері, бабусі, опікуни)... Таким чином, матері встановлюють більш уважні та розуміючі стосунки, що забезпечують дітям максимально комфортне спілкування. З іншого боку, батьки краще готують дітей до спілкування з незнайомими дорослими. Тому батьки доповнюють один одного. І таким чином, дорослі самі, не помічаючи, навчають дитину мові та мовленнєвому спілкуванню» [9, с. 56-57].

Незалежно від того, наскільки сильним є вроджений потенціал мовної компетентності людини, незалежно від того, наскільки благодатним для реалізації цього потенціалу є сімейно-життєве середовище, процес мовного розвитку дитини, який триває досить тривалий період, супроводжується появою певних мовленнєвих аномалій. Ці аномалії можуть не привертати особливої уваги в умовах послідовної стабілізації норми в дитячому мов-

ленні, звичайно, але психолінгвістична література показує, що такі випадки не мають випадкового характеру, а демонструють певні закономірності. Ще один цікавий аспект питання полягає в тому, що вищезгадані закономірності мовленнєвих аномалій майже однаково стосуються дітей, які розвивають мову різними систематичними мовами світу. Згідно з теорією «вроджених знань» Н. Хомського, дитина формує припущення щодо правил і засвоює лінгвістичний опис мови («первинні мовні дані»), коли чує вирази, вимовлені дорослими. Крім того, на основі цих припущень вона передбачає лінгвістичну структуру майбутніх речень, порівнює ці передбачення з реченнями, які насправді з'являються, відкидає гіпотези, які не виправдовують себе, і розробляє ті, які виявляються прийнятними [9, с. 72]. Теорія дає основу для помилок, що виникають в результаті того чи іншого мовленнєвого експерименту, а точніше, тестів. Фахівці вивчили тисячі типових мовленнєвих помилок і склали таку класифікацію: паузи, вагання, виправлення, повторення та заміни, мовні помилки [9, с. 75].

Звичайно, аномалії можуть спостерігатися в мовленні людини протягом усього її життя. Однак перший період процесу «засвоєння мови» можна вважати провідним періодом у мовному житті людини в тому сенсі, що цей період соціалізує людину, перетворює її на органічну частину суспільства. У наступні періоди людина може як розширювати свої мовні знання через освіту (дотримуючись норм усної та писемної літературної мови, розвиваючи мовленнєву культуру через читання тощо), так і досягати серйозних успіхів у різних функціонально-стилістичних сферах, реалізуючи свої індивідуальні творчі здібності. У другому, особливо третьому періоді, питання «засвоєння мови» зовсім відрізняється від її засвоєння в сім'ї та має своєрідний суб'єктивний характер. Творче засвоєння, а точніше, набуття здатності використовувати мову як художній, науковий, журналістський, офіційно-діловий творчий інструмент, замість того, щоб перетворювати людину на «органічну частину» суспільства, надає їй особливий статус, навпаки, ізолює її від суспільства, якщо можна так сказати. Загалом, роль сімейно-побутового фактора в вивченні мови визначається тим, що батьки (опікуни) несуть як підсвідому, так і свідому відповідальність за розвиток мови дитини або реалізацію вроджених мовних навичок, і в тій чи іншій мірі допомагають нормальному перебігу цього процесу, причому біологічні, психологічні та соціологічні аспекти

вивченню мови враховуються в єдності. Зводяться багато парадоксів в одне русло, сім'я забезпечує не лише біологічну, психологічну та соціологічну, а й мовну зрілість дитини, фактично всі три аспекти в мовній особистості перебувають у тісній концептуальній єдності. Той факт, що дитина розвиває більш-менш нормальну мову поза сім'єю або в допоміжних закладах, які її замінюють (наприклад, дитячі будинки, будинки дитини тощо), завжди викликав великі сумніви. Доля «дітей Мауглі» є тому доказом. Тому тут також проявляється одне з нормо-аномальних співвідношень у вивченні мови:

Хоча сімейно-побутове середовище чи контекст навчає дитину мови в її природному стані, тобто з її діалектно-діалектними характеристиками, етнографічними, лінгвопсихологічними, лінгвокультурними, ментальними тощо особливостями, що не виходять за межі сім'ї, ця сімейно-побутова «мова», з одного боку, містить низку інших мов паралельно рідній мові в тій чи іншій мірі, а з іншого боку, вивчення рідної мови також містить зародки літературного (функціонального) стилістичного ландшафту, розрахованого на пізніші етапи засвоєння мови [11; 12; 13;]. Отже, в системі функціональних стилів будь-якої мови існує потреба в особливому розмежуванні сімейно-побутового стилю, оскільки «мовлення постає у своєму найприроднішому, найнеобхіднішому та найстійкішому прояві саме в побутовому стилі (зауважимо, що автори чомусь використовували термін «побутовий стиль», а не «сімейно-побутовий стиль»; на нашу думку, правильніше було б використовувати перший термін – дис.) [14; 15;]. А також відомо, що цей стиль є ще й «кухнею», яка показує, наскільки цивілізована мова. Якщо там є якийсь дефект, він так чи інакше проявиться в інших функціональних стилях» [10, с.240].

Висновки. Оскільки сімейно-побутове середовище – це середовище, в якому людина розвиває мову, його вплив залишається в мовній пам'яті людини і не залишається непоміченим відповідною діяльністю в мовленнєвому, мовности-

льовому середовищах, в які вона згодом потрапляє. Серед мов світу, особливо в наші дні, коли національні мови серйозно пригнічуються під масованим-тотальним тиском глобалізації, саме сімейно-побутова мова демонструє найбільший опір. Цікаво, що в лінгвістичній літературі увага більше приділяється аномаліям сімейно-побутового стилю, ніж його нормальності. Наприклад, показано, що такі аномалії, які завжди були характерними для сімейно-побутового стилю (і які дають про себе знати навіть сьогодні), як правило, зустрічають різкий суспільний осуд і протести:

а) потрапляння під вплив діалекту-діалекту;
 б) піддавання впливу іноземних мов;
 в) незнання добре норм і стилістичних можливостей усної чи писемної літературної мови» [10, с. 242].

Як видно, сімейно-побутовий стиль не лише реалізує мовну компетенцію дитини та навчає

її таємницям рідної мови, а й формує особливий функціональний стиль – сімейно-побутовий стиль, який буде основою всіх функціональних стилів літературної мови. Дитина отримує перші уроки засвоєння мови в сім'ї, набуває першого досвіду в сім'ї, і, пройшовши першу школу засвоєння мови, вступає в підлітковий вік, що відкриває нові можливості для розвитку її «мовної особистості». Ці можливості виникають як у хронологічній послідовності, так і паралельно. Бувають випадки, коли особливий талент проявляється раніше, у більш ранньому віці, але «засвоєння мови» – це біопсихосоціологічний процес, у якому взаємні зв'язки норми та аномалії відбуваються не прямолінійно, а з ваганнями. Після соціалізації людина, яка засвоює мову з дитинства, потрапляє в соціальну спрямованість мови, не лише користується можливостями, які вона надає, але й змушена рахуватися з її силою.

Список літератури:

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 1-ci cild, Bakı, 2009, 608 səh.
2. Cəfərov N. Ümumi dilçilik, Bakı, “Təhsil”, 2023, 216 səh.
3. Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri, Bakı, “Mütərcim”, 2015, 120 səh.
4. Əliyev N. Praqmatika, Bakı, “OPTİMİST” MMC, 2020, 304 səh.
5. Abdullayeva İ.Ə. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində müraciət bildirən sözlərin praqmatik xüsusiyyətləri, fil.ü.f.d. dis. avtoreferatı, Bakı, 2012, 28 səh.
6. İsmayılova M. Müxtəlif sistemli dillərdə dialoqların struktur-semantik xüsusiyyətləri, fil.ü.f.d. dis. avtoreferatı, Bakı, 2017, 33 səh.
7. Rzadə G. İngilis dilində sual cümlələrinin praqmatik xüsusiyyətləri, fil.ü.f.d. dis. avtoreferatı, Bakı, 2024, 28 səh.
8. Abdulla K. “Kitabi-Dədə Qorqud” poetikasına giriş, Bakı, RS Poliqraf, 2017, 320 səh.
9. Bəyanın V.P. Psixolinqvistik, Bakı, “Elm və təhsil”, 2020, 264 səh.
10. Cəfərov N., Mərdanova S., Qəribli A. Azərbaycan nitq mədəniyyəti, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2018, 304 səh.
11. Wu Y. The Influence of Family on Children's English Learning. Arts, Culture and Language, 2025. 1(3). <https://doi.org/10.61173/ay26gd89>
12. Christina Y. Parent's Role in Developing Children's English Speaking Skills. Acuity: Journal of English Language Pedagogy, Literature and Culture, 2025. 10(2). <https://doi.org/10.35974/acuity.v10i2.3189>
13. Li J. Exploring Factors Influencing Children's Learning of English as a Second Language. Journal of Education, Humanities and Social Sciences. 2025. <https://doi.org/10.54097/7w7etf55>
14. Jackson D. The Influence of Sociocultural Factors on Language Acquisition. Frontiers of Language and Communication Studies, 2023. 5(1), 38. <https://doi.org/10.69610/j.flcs.20230414>
15. Frontiers. The role of parental characteristics, home language use, and schooling in children's language development in Canada. Frontiers in Language Sciences. 2024. <https://doi.org/10.3389/flang.2024.1435200>

Mustafayeva N. J. THE ROLE OF THE HOME FACTOR IN LANGUAGE ACQUISITION

The main purpose of the article is the scientific and theoretical substantiation of the family and household sphere as a decisive factor in language learning and the presentation of this environment (sphere) as the main social context in which the innate language ability is realized.

It is noted that the initial and most fruitful social environment for the realization of innate competence in language learning is the family and household environment. Thus, in this environment the child is surrounded by biological, psychological and sociological care and gradually acquires his native language, relying on the experience of parents (adults).

The main method used in the article is the descriptive method. In addition, theoretical-analytical, sociolinguistic and psycholinguistic methods were also used.

For the first time in Azerbaijani linguistics, the connection between innate language ability and the process of language acquisition has been clarified and substantiated using various schemes. It is noted that the family

and everyday environment is presented as a «transitional zone» in language learning, and from this aspect the connection between norm and anomaly is explained in a new context. The family and everyday environment was considered not only as a place where language is mastered, but also as the main socio-psychological platform where language identity is formed.

In conclusion, it was noted that the family and everyday environment not only implements the child's linguistic competence and teaches him the secrets of his native language, but also forms a special family and everyday style, which underlies all functional styles of the literary language. It is noted that the child receives the first lessons in language acquisition in the family, acquires the first experience in the family, and after passing the first school of language acquisition, he enters adolescence, and this age period opens up new opportunities for the development of his «linguistic identity». It is emphasized that these opportunities manifest themselves both in chronological sequence and simultaneously. There are cases when a special talent manifests itself earlier, at an earlier age, but «language acquisition» is a biopsychosociological process in which the relationships between the norm and the anomaly do not occur in a straight line, but rather with hesitations. It is noted that a person who masters a language from childhood, after socialization, falls into the social orientation of the language, not only using the opportunities it provides, but also having to reckon with its advantages.

Keywords: *language competence, language environment, family life, social, biological, psychological, norm, anomaly, pragmatic, family, society, universal, mentality.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026